

30
РОКІВ

Музей народної
архітектури
та побуту України



**«Хто не знає свого минулого,
Той не вартий свого майбутнього»**

Максим РИЛЬСЬКИЙ



**Хата з села Таборів
(Київщина, XVIII ст.)**



З пагорба в полі вітають подорожніх розпростертими, як для обіймів, крилами вітряки. Пахне, пишачучись важким колосом, достигле жито. Сільська вулиця з білими хатами під солом'яними стріхами та з жовтими призьбами, під вікнами цвітуть високі ружі, чорнобривці, м'ята. Над майданом піднеслась співучими верхами козацька церква, купають верби зелені кучері в ставку, манить прохолодою темний ліс, де дуби-багатирі тримають колоди-вулики. Тихо шерхотить гончарний круг, до нього легко торкаються руки майстра, і на очах народжується диво-гличик або горщик з співучим, пружним профілем.

Це лише окремі враження від Музею народної архітектури та побуту України, розташованого на мальовничій околиці Голосіївського лісу біля села Пирогів у передмісті Києва.

Перших відвідувачів Музей прийняв у липні 1976 року. Створено його Українським товариством охорони пам'яток історії та культури згідно з урядовим рішенням. Це один з найбільших музеїв світу. На площі

близько 150 гектарів встановлено понад 300 пам'яток народної архітектури: житлових, виробничих, господарських будівель, культових споруд. У фондах зберігається близько 60 тисяч експонатів: народний одяг, тканини, меблі, знаряддя праці, землеробська техніка, вироби гончарів, бондарів, теслів, столярів, ковалів, народний розпис, музичні інструменти, народний живопис.

Музей став одним із найбільших на Україні осередків дослідження, пропаганди та зберігання пам'яток народної культури. Експозицію створено за матеріалами численних польових експедицій. Архітектори, етнографи, історики, мистецтвознавці збирали відомості серед населення про історію сіл, про народне будівництво, обладнання жител, господарських будівель, одяг, тканину, ремесла, записують обряди і звичаї, зразки фольклору, місцеві говори, вивчали літературні джерела, архіви, етнографічні фондові колекції інших музеїв.

Народна культура України, що розвивалась на



**Хата з села Луги
(Поділля, Вінничинна, XIX ст.)**

східнослов'янському ґрунті, має свої національні й місцеві особливості. Україна ділиться на шість основних історико-етнографічних регіонів: Полісся, Слобожанщина, Поділля, Полтавщина, Карпати, Середня Наддніпрянщина та Південь. За таким розподілом утворено експозиції Музею, в яких представлено будівлі, характерні для певного регіону, які в сукупності створюють загальну картину сільського поселення. Регіональні особливості виразно проявляються у конструкціях споруд, застосуванні матеріалів, будівельній техніці, крої та оздобленні одягу, художній тканині, кераміці, обрядах, звичаях, піснях.

Відвідавши Музей, багато хто захоплено каже: «Так ми ж побачили всю Україну!»

Музей задумано як архітектурно-ландшафтний комплекс, тобто музей на природі. Ландшафт території Музею характерний насамперед для Київщини, але разом з тим він дає змогу створити наближене до при-

родного середовище для пам'яток архітектури усіх історико-етнографічних районів України: безкраї південні степи і долини Наддніпрянщини, зелені Карпати і таємниче Полісся... Мальовничий ландшафт Музею визначив його об'ємну просторову композицію, центром якої став пагорб з колекцією вітряків — символом мирної хліборобської України. Біля його підніжжя розташовані мікросела: тут, і Середня Наддніпрянщина, і Південь України, Полтавщина і Слобожанщина, Полісся, оддалік на пагорбах — Карпати.

Місцеві особливості традиційної народної культури України, як і кожного народу, зумовлені особливостями історичного, соціально-політичного розвитку та природно-кліматичними умовами.

Ці особливості стали етнографічною традицією, проявляються вони і сьогодні, надаючи культурі України яскравої самобутності. У народній архітектурі України здавна були дві архітектурно-конструктивні

Церква Параскеви з села Зарубинці
(Черкащина, VIII ст.)





*Зелена Неділя на Наддніпрянщині.
На другому плані - сільська управа.*

системи: стовпово-балочна або каркасна і зрубна. Різні їхні варіанти визначали архітектурно-художню виразність будівель. Зруб був поширений в лісових районах — Полісся та Карпати, — проте застосовувався разом з каркасом і в Лісостепу. І все ж, каркас витіснив зруб у зв'язку з винищенням лісів.

Для України типове безсистемне вуличне планування поселень. Проте на Гуцульщині переважала спорядична система, це коли групи садиб чи окремі садби зводились в горах на відстані кількох кілометрів одна від одної. Хутірна система була поширена також на Поліссі. Ці особливості враховані при створенні експозиції Музею. Основною структурною одиницею тут є садиба, яку комплектують залежно від її плану, соціально-економічного становища господаря, необхідності експонувати окремі зразки народної архітектури, можливостей ділянки та рельєфу.

Селянська садиба — це хата та господарські будів-

лі. Хата могла бути в глибині двору, могла й стояти при вулиці. Особливий тип — так званий замкнутий двір, коли хата і господарські будівлі являють собою чотирикутник з внутрішнім двором. Такі двори були поширені на Гуцульщині та Поліссі.

Хату на Україні будували переважно з дерева. На півдні застосовували глину з соломкою, іноді — камінь. Матеріали ці недовговічні через те збереглося мало давніх будівель. В експозиції Музею подано здебільшого пам'ятки кінця XIX — початку XX століття. Та все ж Музею пощастило, в селі Самари Волинської області було знайдено хату 1587 року. Її перевезли й встановили в експозиції. Хата однокамерна, стіни рублені із масивних соснових брусів.

Стіни української хати найчастіше обмащували глиною і білили, за винятком північних районів та Карпат, де дерев'яні стіни мили. На півдні України та Поділлі широко застосовували декоративні розписи як

*Церква Покрови з села Канора
(Закарпаття XVIII ст.)*





*Хата з села Красна Попівка
Луганської області
(Слобожанщина, кінець XIX ст.)*

всередині, так і знадвору. Окремі деталі часто прикрашали різьбленням, зокрема в Карпатах, на Чернігівщині, Полтавщині.

Покрівля в українських хатах переважно була солом'яна. Застосовували різні способи покриття — парками (зв'язаними снопами, колосками вниз чи вгору, м'ятою соломою під дошку), були гладенькі та уступоподібні покрівлі. У північних районах і Карпатах застосовували колоту дошку, в Карпатах — більш дрібні дощечки — драницю. В деяких районах крили дахи очеретом, дерном, каменем.

В експозиції є курні хати, реліктові форми житла — колиба з урочища Волове Івано-Франківської області, курінь із села Корошин на Житомирщині, бурдей (землянка з села Яришів на Вінниччині).

Господарські будівлі відображають характер господарювання. Це — комори, токи, на півночі Чернігівщини — гумна з овинами для просушування снопів,

хліви, стайні для худоби, сажі, курники для свиней та домашньої птиці. В експозиції Музею встановлено основні типи названих будівель, які формують садиби.

У Музеї зібрано велику колекцію вітряків з різних місць України. Вітряки бувають стовпові — це коли довкола вертикальної осі обертається весь корпус, і шатрові, коли проти вітру обертається лише верх разом із крилами. У минулому вітряки були невід'ємним елементом краєвидів України. А біля деяких сіл на зручному відкритому всім вітрам місці стояло по кілька десятків вітряків.

У експозиції Середньої Наддніпрянщини сформовано центр села з громадськими будівлями: сільською управою (з холодною), церковнопарафіальною школою, шинком, церквою. Громадські будівлі довгий час зберігали форми традиційної хати.

У монументальних культових спорудах найяскравіше виявився творчий геній майстрів-теслів, які втілю-

**Жнива в Музеї
народної архітектури
та побуту України**



вали в них народні естетичні ідеали. Із писемних джерел про дерев'яні церкви на території України відомо, що в першій половині X століття було споруджено дерев'яну церкву Іллі на Подолі. В 1020—1026 роках вишгородський «градоділок» Мілонег побудував п'ятиверху дерев'яну церкву над могилою Бориса і Гліба. Трохи згодом інший «градоділок» Ждан, теж із Вишгорода, збудував там одноверху Борисоглібську церкву.

Невблаганний час не лишив нам жодної дерев'яної пам'ятки Середньовіччя. Церква святого Миколая (XV століття) в селі Середнє Водяне на Закарпатті дійшла до нас в дуже перебудованому вигляді і дає уявлення лише про план та техніку зведення стін.

Михайлівська церква 1612 року з села Дорогинка на Київщині — найдавніша пам'ятка Наддніпрянщини, яка збереглася. Церква — тридільна, усі три кліті перекриті чотиригранними наметами.

В Музеї встановлено також одну з кращих пам'яток

XVIII століття — церкву з села Зарубинці на Черкащині.

У храмах Полісся довго зберігались архаїчні риси. Характерною церквою цієї місцевості є церква XVII століття із села Кисоричі на Ровенщині, збудована вона із соснового кругляка і має надзвичайно просту форму.

В експозиції «Поділля» встановлено одноверху церкву 1817 року з села Зелене на Тернопільщині.

Церква із села Плоске на Закарпатті (1742 року) представляє лемківську школу монументального будівництва. Над бабинцем цієї церкви добудовано високу каркасну дзвіницю, в якій очевидні спільні риси архітектури східних і західних слов'ян.

Народне будівництво займає одне з чільних місць у духовній спадщині народу. Проте, за винятком монументальних споруд, пам'ятки його не охороняються державою і безслідно зникають. Тому нині стоїть питання в першу чергу виявити їх і вивчити. А розпочина-



Хата з села Яснозір'я
(Черкащина, XIX ст.)

ти цю загальнонародну справу слід з розробок: видання методичних рекомендацій по інвентаризації пам'яток народної архітектури.

Особливо людно в Музеї, коли тут влаштовуються «Дні ремесел» різних етнографічних районів. У такі дні із областей приїздять народні майстри, які знайомлять відвідувачів з різними процесами виготовлення традиційних виробів з дерева, глини, соломи, лози, з ткацтвом та вишиванням, з ковальством, народним розписом, виготовленням жіночих прикрас, дитячих іграшок.

Гарно буває на етнографічних ярмарках на початку вересня, які стали уже традиційними.

Останніми роками на території Музею наказують сінокіс (експозиція «Карпати»), оранку та сівбу (Полісся), жнива (Середня Наддніпрянщина).

Музей тримає для цього коней, овець і всі необхідні знаряддя праці.

Фольклорні колективи показують народні обряди, які супроводжуються піснями, діями, коментарями.

Жнива в Музеї стали вже традиційними і викликають великий інтерес відвідувачів, які часом і самі беруть в них участь.

...Зранку в суботу чи неділю на житнє поле виходять жінки з серпами та граблями у білих сорочках, а за ними чоловіки в брилях з косами. Поряд їде віз, на якому дерев'яне барило з водою. Над полем розлягається пісня:

За нашою слободою росте
жито з лободою,
Ой там Галя жито жала,
В правій руці серп держала,
А лівою підбирала...

Музей продовжує будуватися. В його експозиції має бути близько 500 архітектурних експонатів. Ведуться роботи по створенню нових експозицій: «Пів-

**Колядування в Музеї
народної архітектури
та побуту України**



день України», «Давньоруське зодчество», «Робітниче селище». Триває науково-дослідницька робота по виявленню давніх жител, одягу, начиння.

Поряд з цим велика увага приділяється збереженню пам'яток на місцях, створенню сільських музеїв.

Настав час потурбуватися про створення в Музеї постійнодіючого осередку народного мистецтва, який би об'єднував вишивальниць, ткаць, гончарів, ковалів, майстрів з обробки дерева, плетених виробів. В таких осередках успішно реалізують свої здібності численні любителі народної творчості.

Давно вже виникла необхідність створення при Музеї (або при Республіканському Товаристві охорони пам'яток історії та культури) фольклорно-етнографічного колективу, який би відтворював пісні, звичаї, обряди різних етнографічних регіонів. В основі репертуару такого колективу повинен бути фольклор, в його первісних формах, без літературної і композиторської

обробки, пісні різних регіонів, всі види і жанри народного музичного і танцювального мистецтва. Належне місце повинна зайняти й інструментальна народна музика.

Знання і досвід працівників Музею, набуті під час безпосереднього спілкування з творцями народної культури, повинні бути узагальнені в наукових розробках і, по можливості, опубліковані. Важливо, щоб майбутні покоління одержали в спадщину не лише німі експонати, багато в чому їм незрозумілі, а й уявлення про їх творців і середовище. Словом, про те, що становить матеріальну культуру минулого і духовну спадщину, рештки якої зникають буквально на очах.

Сьогодні Музей народної архітектури та побуту України — складне багатогалузеве господарство, значний науковий центр вивчення народної культури, його колектив докладає всіх зусиль, аби бути зразком для інших музеїв подібного профілю.



**Музей народної
архітектури та побуту
України. Агентство
“Телепресінформ”,
1999 р, 12 с.
Тираж — 1000 екз.**

Фотобуклет присвячений
30-річчю Музею народної
архітектури та побуту
України.

Авторський колектив:
Микола Ходаківський
(керівник), Лідія Орел,
Станіслав Смолинський,
Ігор Савицький.

Набір і верстка: Дизайн-
студія журналу “Дорога”.

Видання здійснено при
підтримці благодійного
фонду “Телепресфонд”.

Поліграфічний спонсор:
“Людопринт-Україна”.

**LUDOPRINT
UKRAINE**